

LEGELTETÉS A TÁJ- ÉS KÖRNYEZETVÉDELEMBEN

Bodó Imre

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum

Mezőgazdaságtudományi Kar

Állattenyésztés- és Takarmányozástani Tanszék

Bevezetés

A legeltetést értékeljük, mint az ősi állattartás módját, mint a gazdaságos állattenyésztés egyik fontos eszközét, mint az egészséges hús és tejtermelés módszerét, újabban azonban egyre nagyobb hangsúlyt kap a legelő állatnak a környező természet „karbantartásában” betöltött szerepe is. Nemzeti parkok természetvédő szakemberei sokszor nyilatkoznak úgy, hogy a termelés szinte elhanyagolható emellett a fontos hasznos tevékenység mellett.

A legelő használata természetesen összefügg a régi háziállatfajták fenntartásával, hiszen ezekhez az ősi takarmányozási és tartási módszerek szorosan tartoznak. Mindez előtérbe állítja az extenzív állattartás módszereit. Néhány éve még csak az intenzív nagy termelésű állattenyésztő modell volt elfogadható és korszerűnek mondható, ma egyre inkább tudjuk azt, hogy régi már-már elfelejtett tartási takarmányozási módszereknek is van létjogosultsága a huszonegyedik században. Ehhez nagyon jól kapcsolódik a magyar legelőkön előállítható hungarikum is, mint kedvező piaci lehetőség.

Mit értünk extenzív állattartáson?

Az extenzív állattartás fogalma a technológia elemeinek külterjes, kis költséggel és befektetéssel járó megoldásait jelenti. A takarmányozás lehet szerényebb, az állattartó épületek helyett épület nélküli tartást is alkalmazhatunk, lehet több ezres létszám mellett egy-két állatgondozót foglalkoztatni és így tovább. A kisebb befektetés természetesen többnyire *kisebb hozammal is jár. A felsoroltak közül a gazdaságossághoz és a természetvédelemhez kapcsolódóan elsősorban a takarmányozás külterjességével kell foglalkoznunk, amely természetesen az okszerű legelő használaton alapszik.*

Ide tartozik az épület nélküli teleltetés lehetősége is. Ez a világ különböző tájain elterjedt és hazánkban is kulturáltan kivitelezhető technológiai

megoldás. A globális fölmelegedés még nagyobb mértékben előtérbe hozhatja az állatok egész éven át szabadban tartását (plein air integral). Az állattartás és legelő kímélés összhangja rendkívül fontos az extenzív technológia során. Ez a kérdés kellő súllyal vetődik fel a téli legelőn tartás során.

Főképpen a szarvasmarha, a ló, a juh és esetleg a sertés szabadban teletetéséről lehet szó a félig meddig domesztikált szarvas mellett. Természetesen nem minden ágazat kezelhető így a felsorolt állatfajokban sem. Nem látszik valószínűnek, hogy a tejtermelő tehenészetet a közeli jövőben „pihenő dombokon” szabadban lehet majd teletetni. A húsmarha állományok viszont ilyen viszonyok közé valók. Nem szoktuk a sport-, vagy versenylovakat szabadban tartani, viszont a csikók vagy a hústermelésre szakosodott lovak jól megvannak primitív fészerekben vagy akár az épület nélküli tartásban is, ha az szakszerű. A csikók fölnevelése nem képzelhető el legelő nélkül, még a modern intenzív fajták esetében sem (Mihók 2003). Hagyományos fajtáink esetében pedig szakszerűtlennek kell tartani az intenzív tartási körülményeket.

Legeltetés - legelők - takarmányellátás

A legelő takarmánytermő illetve állat-eltartó képességét a fűhozam és ehhez kapcsolódva a legeltetési napok száma határozza meg. A fűhozam a fűfajoktól, a talaj tápanyag tartalmától, a műveléstől és igen nagymértékben a vízellátástól és ezek bonyolult egymásra hatásától függ. A legeltetési módszer megválasztása is fontos tényező a legelő természetbarát hasznosításában. A villanykarám segítségével történő legeltetést tartjuk korszerű módszernek. Valóban az is, mert itt a legeltetési napszakot nem befolyásolja a pásztor tevékenysége, hanem az állatok szükségletük és közérzetüknek megfelelően tudnak legelni a napszakok kellemes és kellemetlen óráit véve tekintetbe. A nagy szárazság - amire távlatban számítani kell - viszont azt eredményezheti, hogy olyan kevés a fajlagos fűhozam a legelőn, amit már az adagolt szakaszos legeltetéssel nem lehet megoldani. Fontos tehát, hogy a pásztorok mesterségét ne hagyjuk kiveszni, hiszen már ma is alig lehet szakmájához értő pásztort találni.

Az okszerű legelő gazdálkodáshoz hozzátartozik a széna- termesztés, a kaszálás is. A kaszálás és a legeltetés ésszerű kombinálása egyrészt a téli takarmány-ellátásban nagyon jelentős, másrészt pedig a fű szálfü – aljfü összetételét is nagymértékben befolyásolja (Bánszki 1977).

Jelentős legelő területei vannak a Nemzeti Parkoknak is. Ezek hasznosítása tekintetében az állattenyésztés és természetvédelem

szempontjai tulajdonképpen azonosak (Kárpáti 2003), sok részletkérdésben viszont ütköznek. Az ország, sőt a világ szempontjából az a fontos, hogy a táj, akár a Hortobágy, akár a Kiskunság őrizze meg eredeti arculatát és minél jobban emlékeztessen az elmúlt időkre. Az ott élő emberek közvetlen érdeke viszont az, hogy minél több jövedelmet lehessen elérni az adott területen. (Bodó 1976). A legelő öntözése, a villanykarámok használata, és a kaszálás időpontjának korlátozása mind ellentét forrása lehet. Nem könnyű ezért a harmóniát megtalálni annak érdekében, hogy a legelő állatok, a madarak és a növényzet optimális együttlélése megvalósuljon.

Öntözés - vízforrások

Az öntözés jelentős hozamnövelési lehetőséget kínál, ha a többi tényezővel összhangban van. Vinczeffy (1993) szerint az éghajlati arányszám (csapadék, hőarány, klímaindex) adatainak összevetésével lehet megállapítani a tárgyévi hőmennyiséghez a csapadék optimumot. Ezek a számítások azért is fontosak, mert nem állja meg a helyét az az általános felfogás, hogy a gyep nagy vizigényű. Mindennek azonban korlátot szab a nagy szárazság esetén az a tény, hogy mind a víz mennyisége és elosztása, mind a minősége és a költségek a szomszéd országok vízügyi szerveinek jóakarától és hozzáértésétől függenek.

Az öntözés sikere azonban a megfelelő gyepműveléstől is nagymértékben függ, hiszen a tavaszi hónapokban többnyire nagy mennyiségben rendelkezésre álló víz elfolyik és nem kerül a tömött talajba, míg megfelelő altalajlazítás megoldja ezt a gondot (Vinczeffy 2003).

Fajták - géntartalékok

A hosszú időtartamra előre jelzett változó körülmények, akár közgazdasági, akár természeti oldalról fenyegetnek is, mindenképpen aláhúzzák a géntartalékok fenntartásának fontosságát. Készülni kell tehát arra, hogy olyan genotípusok kerüljenek majd előtérbe, amelyek ma nem, vagy kevésbé gazdaságosak, azonban az extenzív hagyományoknak és a táj jellegének jól megfelelnek.

Milyen tulajdonságok volnának tehát fontosak a külterjesen tartott szarvasmarha, ló és juhállományok esetében? Rendkívül fontos a hőmérséklettel szembeni tűrőképesség, amely egyaránt jelenti a hideg és a meleggel szembeni ellenállást. Nem hanyagolható el az sem, hogy a mocsaras területen, nedves talajon, kedvezőtlen időjárás esetén a téli tartáskor keletkező sárban se sántuljanak le az állatok.

Előtérbe kerülnek olyan tulajdonságok is, amelyeket eddig a teljesítmény növelésére történő szelekció évtizedeiben teljesen elhanyagoltunk. Ilyen például a szőr színe és a bőr pigmentáltsága. A világos, vagy fehér színű szőr és pigmentált bőr kedvezőbbnek tűnik a nagy nyári „napverés” idején. A szem környékének pigmentáltsága és a szivárványhártya színe sem közömbös, mert ezzel összefügg a nyári legelő időszakában történő megvakulások száma.

Így a magyar szürke szarvasmarha fajta évszázadok óta a nagy alföldi nyári meleghez és napsütéshez illetve a szélsőséges időjáráshoz szokott fajta, amely a téli hideget is bírja. Télen ugyanis dús szőrzetet, nagyszerű bundát növeszt. Jelenleg már több száz magyar szürke tehén telel minden évben épület nélkül és az ellés is a téli hónapokban zajlik le. Valószínűleg a pigmenttel függ össze az is, hogy a szürke marha sáros területen nem sántul le. Lehet, hogy mindez a podóliai fajtacsoportnak az őstulokhoz közel álló ősi fajtáknak általános tulajdonsága, hiszen a legközelebbi rokon a maremman fajta is nevében hordozza a „sár-álló” tulajdonságot (Maremma = mocsár). A másik fontos előnye, hogy a magyar szürke a tűző napfény hatására nem vakul meg. A Hortobágyon tartott legelő tarka gulyákban mindig akadt néhány olyan egyed, amelyik nyár végére egyik vagy mindkét szemére megvakult. Ez a magyar szürkével sohasem fordult elő.

A száj és körömfájást éppen úgy megkapja mint a többi szarvasmarha, azonban a betegség lefolyása könnyű, a pigmentáltsággal függhet össze, hogy a betegség az állatokat nem viseli meg úgy, mint más fajtákat.

Amíg a tehenek száma a nyolcvanas évek óta megfeleződött Magyarországon, addig ma több mint hússzor annyi a magyar szürke tehén van az országban, több mint kétszáz tenyésztő kezén. Ez ma már lehetővé, sőt kötelezővé teszi, hogy a fajtát hús termelőként is kezeljük. A sok tenyésztő eltérő ízlése a piac kényszerítő hatása alatt azzal fenyeget, hogy a magyar szürke extenzív értékeinek a rovására indul meg a szelekció. Ezért, ha több évszázadra előre gondolunk, nagyon fontos, hogy maradjon meg egy olyan nukleusz, amelyet nem hagyunk intenzív irányban megváltozni.

A Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesülete világosan látja is ezt a távlatokra is szolgáló feladatot, amikor így fogalmazza meg a követendő tenyészcélt: géntartalék védelme, - hústermelés fajtatisztán, - hústermelés keresztezésben. Ez a fontossági sorrendet is jelenti (Bodó és mtsai 2002).

A haszonállat-előállító keresztezés módszere viszont lehetővé teszi, hogy a nagyobb termelés és az anyai ellenálló képesség, alkalmazkodó képesség tulajdonságai kedvező kombinációban jussanak érvényre. Erre főképpen a magyar szürke szarvasmarha tenyésztői tudtak már néhány jó példát szolgáltatni. Elsősorban a charolais szerepel máig, joggal népszerű apai partnerként. Nagyobb elterjedésének a húsmarha általános helyzetével kapcsolatos nehézségek álltak útjába. Kis létszámban a következő faj tákkal végeztek keresztezést a magyar szürkével, mint anyai vonallal: borzderes, magyar tarka, kosztrómai, piemontese, chinanina, fehér-kék belga, hereford. Nem mondhatjuk azonban, hogy ezeknek, a már eddig kipróbált keresztezéseknek tudományos értékelése megfelelően megtörtént volna.

A juhok általában jól érzik magukat a száraz legelőn. Juhfajtáink közül a racka, alkati adottságai révén alkalmas lehet a külterjes legelőn való tartásra. Piaci kérdés, hogy nem versenyképes a racka a finom gyapjú termelésben, ez a mai viszonyok között nem jelentős, a hús és tejtermelés tekintetében pedig a jövő irányai mutatják meg majd a tenyésztők számára az utat a mennyiség, minőség értékesítés és a termelés körülményeinek figyelembevételével. A juh gyapjának és a bundának a fogyasztói kereslete is változhat a hazai- és világpiacon, a hús és sajt viszont egészen biztosan keresett cikk lesz a jövőben is.

A sertést a modern világban általában nem szoktuk a legelő állatfajok közé sorolni holott a kistenyésztők sertéseinek egészsége és egészséges takarmányozása szempontjából kétségtelenül jelentősége van (Kovács 2003). A sertéseink közül a mangalica szőrzete kétségkívül lehetővé teszi a szabadban történő telelést a hazai zord időjárási viszonyok között is. Van olyan tenyésztő, aki vaddisznó módjára tartja a mangalicát, noha nem ez volt az évszázados tartási módja ennek a kitenyésztett zsírsertésnek. Észak-Amerikából is érdeklődtek egy alkalommal a híres magyar „gyapjas sertés” iránt azzal a gondolattal, hogy ezt egész éven át lehetne ott is a szabadban tartani.

Irodalom

Bánszki (1977) : Gyephasznosítási módok hatásainak vizsgálata. Növénytermelés 46. 61-70. Bodó I. (1976) : A Hortobágy mezőgazdasága. Állattenyésztés a II. világháború után. In : Hortobágy a nomád Pusztától a Nemzeti Parkig Szerk Kovács G. és Salamon F. Natura Budapest. 115 – 155. Bodó I., Gera I., Koppány G. (2002) : A magyar szürke szarvasmarha Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztő Egyesület kiadása. 120 Kárpáti L. (2003): Rideg marha tartás a Hátságban Legeltetési állattartást ! Debreceni Egyetem ATC. Vinczeffy Imre professzor tiszteletére. 233-240. Kovács J. (2003): Ökogazdálkodás, állatvédelem és a sertések legeltetésének kapcsolata. Legeltetési állattartást ! Debreceni

Egyetem ATC. Vinczeffy Imre professzor tiszteletére.241-244. Mihók S. (2003): A legelő és a lótenyésztés kölcsönhatása Legeltetéses állattartást ! Debreceni Egyetem ATC. Vinczeffy Imre professzor tiszteletére.245-250. Vinczeffy I. (1993) : A gyep és a környezet kapcsolatai. In Legelő- és gyepgazdálkodás. Szerk.: Mezőgazda Kiadó Budapest 39 – 64. Vinczeffy I. (2003) : Rész-számadás Legeltetéses állattartást ! Debreceni Egyetem ATC. Vinczeffy Imre professzor tiszteletére.349-360.

THE ROLE OF PASTURES IN PROTECTION OF NATURE

Summary

Pasturing has been a traditional and special technology for healthy meat and milk production, for the time being, however, its role developing with the care and maintenance of naturally protected areas comes more and more into prominence.

In extensive animal production the pasture plays an important role in beef cattle, horses, sheep and swine breeding, although intensive milk and egg production must run another more intensive technology

The electric fence is a very productive method for grazing animals from ethologic aspect, but the old traditional form must be maintained as well.

The goal of National Parks and animal breeders even in protected areas is similar, however, there are some contradictions. E.g. the last date of hay harvesting must be harmonized. Irrigation is also a question for discussion, the high expenses and the accordance with the management of water supplies in neighbouring countries should be taken also into consideration.

Concerning the probable climatic and economic changes the preservation of genetic resources seems to be necessary.

The Hungarian Grey cattle, the Racka sheep and traditional horse breeds, as well as the Mangalitza can kept in extensive conditions also in winter time.

The commercial crossing is a good possibility to combine the advantages of adaptability of rare breeds as maternal lines with the high production of improved breeds in natural conditions.

The production of special products of traditional animal breeds is more and more popular in the market of consumers.